

آسیب‌شناسی وضعیت «مهارت سخنوری» در بین دانشجویان

دانشگاه افسری امام علی(ع)

نویسندگان: دکتر یحیی حسینی^۱

دکتر محمدرضا ابروانی^۲

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی آسیب‌های موجود در مسیر ارتقای سطح مهارت سخنوری دانشجویان دانشگاه افسری امام علی(ع) انجام شده است. در این پژوهش عوامل مؤثر بر تقویت مهارت‌های گفتاری دانشجویان در راستای ارتقای رویکردهای ارتباطی و کلامی و بر مبنای اهداف تربیتی و پرورشی دانشگاه افسری امام علی(ع) بررسی گردیده است. این پژوهش از نوع پژوهش‌های کاربردی است که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش، شامل دانشجویان سال سوم دانشگاه افسری امام علی(ع) است. این پژوهش بر اساس معیارهای مختلفی همچون ارزیابی درون‌سازمانی، آزمون‌های عملی مهارت، راستی‌آزمایی سالانه،

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه افسری امام علی(ع) (نویسنده مسئول)

hosseiniyahya@yahoo.com

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه افسری امام علی(ع)

نظرخواهی از استادان و کنفرانس‌های کلاسی انجام شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، محدود بودن دایره واژگان، نداشتن اعتماد به نفس کافی، تکلم مدام با زبان و گویش قومی، استفاده نکردن از زبان بدن، موقعیت‌های ارتباطی محدود، فرصت اندک در تمرین و تکرار مهارت‌ها، از جمله مهم‌ترین آسیب‌های موجود در خصوص مهارت سخنوری دانشجویان است.

واژگان کلیدی: آسیب‌شناسی، مهارت‌های ارتباطی، قدرت بیان، دانشجویان دانشگاه افسری

امام علی (ع).

مقدمه

زندگی انسان در تسخیر زبان و کلمات است؛ آدمی در تمام عرصه‌های زندگی و در طول عمر خویش با مهارت‌های گفتاری و نوشتاری سروکار دارد. به عبارت بهتر، هر فرد در هر جایگاه و شرایطی باید بتواند به‌خوبی سخن بگوید و منظور خود را به‌درستی بیان کند. پایه و اساس یادگیری تمامی علوم، خواندن و نوشتن صحیح است. کسب مهارت‌های ارتباطی و در رأس آن مهارت گفتاری، ضمن تقویت ارتباطات سازمانی، نشان‌دهنده میزان دانش، تخصص و کاردانی کارکنان و مدیران سازمان است. یکی از مهم‌ترین مهارت‌های ارتباطی که مدیران و فرماندهان باید بدان توجه ویژه داشته باشند، «مهارت سخنوری» است. بدیهی است که این مهارت یکی از مهمترین ابزارها برای فرماندهی مؤثر بر یگان و کارکنان تحت امر است.

تسلط بر مهارت سخنوری و داشتن فن بیان قوی در ایجاد ارتباط مؤثر و مطلوب با سلسله مراتب فرماندهی در طول خدمت نیز نقش مهمی دارد؛ از این‌رو فرماندهان، مدیران و مدرسان هر کدام در جایگاه و مسئولیت خودشان، باید به پرورش و نهادینه کردن این مهارت در روح و جان دانشجویان توجه جدی داشته باشند. برای رسیدن به این مقصود و ارتقای توانمندی دانشجویان در این مهارت، باید بسترهای لازم فراهم شود تا بتوان به سطح مورد انتظار دست یافت؛ چرا که فراگیری مهارت‌های گفتاری، موضوعی تک‌بعدی نیست و ارتقای آنها وابسته به ارتقای سواد رسانه، تعاملات اجتماعی، دایره واژگان، اعتمادبه نفس و ... در بین دانشجویان است. طبیعی است که با توجه به فشردگی برنامه‌های آموزشی دانشجویان، بسترسازی برای انجام تمامی این اقدامات

فراهم نیست، اما بدون شک با اولویت‌بندی، برنامه‌ریزی دقیق و در نظر گرفتن خیر و صلاح دانشجویان بر مبنای اهداف تربیتی و پرورشی دانشگاه، رسیدن به این مهم میسر خواهد شد.

در علم مدیریت، دو اصطلاح با عناوین «مدیر موفق» و «مدیر مؤثر» وجود دارد. «مدیری که بتواند حداقل نتیجه قابل قبول را با استفاده از ابزارهایی نظیر تنبیه و تشویق و ... فراهم سازد، «مدیر موفق» نامیده می‌شود؛ درحالی‌که «مدیر مؤثر»، شخصی است که بتواند ۸۰ الی ۹۰ درصد توانایی‌های افراد را به کار گیرد.» (خیرگو، ۱۴۰۱: ۷۸) خلاقیت، تصمیم‌گیری درست و به موقع، ایجاد انگیزه در بین کارکنان، توانایی ساماندهی، داشتن رفتار مناسب و مودبانه با زیردستان و ... از جمله شاخص‌هایی است که برای تصدی مشاغل فرماندهی و مدیریتی برمی‌شمارند؛ اما یکی از مهم‌ترین شاخص‌های اصلی برای موفقیت در مشاغل مدیریتی و فرماندهی، توانایی برقراری ارتباط مؤثر و داشتن کلامی تاثیرگذار و دلنشین است. برخورداری از این توانمندی و استفاده درست و به موقع از ابزار کلام، به فرمانده کمک می‌کند تا بتواند از حداکثر توانایی زیردستان در جهت رسیدن به اهداف سازمان و کسب موفقیت و بهره‌وری خدمتی استفاده کند. یکی از عوامل موفقیت و پیشرفت دانشجویان دانشگاه افسری امام علی(ع) به عنوان فرماندهان آینده، توجه نمودن به نقش‌های ارتباطی و تقویت مهارت‌های گفتاری است. بدون شک ارتقای نقش‌های ارتباطی و کلامی، در جهت رسیدن به اهداف والای انسانی یا سازمانی بسیار حائز اهمیت است؛ چرا که کلام جذاب و دلنشین، تاثیر زیادی در متقاعدسازی کارکنان، اقناع و ترغیب مخاطبان و نیروهای تحت امر در اجرای وظایف سازمانی دارد.

بیان مسئله

امروزه تدوین «منشور تربیت افسر»، خط مشی و نقشه راه فرماندهان و مسئولان در این حوزه را کاملاً مشخص کرده است. این منشور با تأکید بر نقش الگوهای رفتاری و تربیتی دانشجویان، آنان را برای ایفای نقش‌های حساس‌تر در مراتب و درجات بالاتر آماده می‌کند. حال آنکه اساساً دانستن و اجرای این نقشه راه به‌تنهایی در ارتقای توانمندی فکری و شخصیتی دانشجویان تأثیرگذار نیست؛ حتی ورزیدگی و توانمندی کامل در اغلب مهارت‌های تعریف شده نیز شایستگی لازم برای تصدی فرماندهی و مدیریت را فراهم نمی‌سازد. چه بسا که بسیاری از این مهارت‌ها هستند که دانشجو اصلاً به آنها علاقه‌مند نیست یا با روحیات و شخصیت دانشجو تناسب ندارد. نکته دوم اینکه فرض می‌کنیم فرمانده‌ای که بسیار ورزیدگی است و تسلط و مهارت لازم را در تیراندازی یا نقشه‌خوانی یا ورزش رزمی دارد، آیا او می‌تواند یک مدیر یا فرمانده موفق و مؤثر باشد؟ برخورداری از برخی از مهارت‌ها شرط لازم است ولی کافی نیست. ضمن اینکه مدیر یا فرماندهی که در مهارت‌های گفتاری ضعیف است، بدون شک مدیر موفق و مؤثری نیست و نخواهد بود؛ در اینجا است که نقش مهارت‌های گفتاری از سایر مهارت‌ها متمایز می‌شود. مسئله این است که چگونه می‌توان ضمن تحلیل و آسیب‌شناسی این موضوع، برای تقویت این مهارت در بین دانشجویان دانشگاه افسری امام علی (ع) اقدامات مؤثری انجام داد. نکته بعدی اینکه، از آنجایی که کسب مهارت‌ها، به‌ویژه مهارت‌های گفتاری، به تمرین و تکرار نیازمند است، از این‌رو باید به دنبال راهکارهایی بود که بتوان به شکل جامع و با روش‌هایی مؤثر به این موضوع پرداخت؛ برای مثال شخصی که با گذراندن یک دوره آموزشی و مطالعه آیین‌نامه رانندگی موفق به اخذ گواهینامه شده است، نمی‌تواند راننده خوبی باشد. او در مواجهه با این موقعیت و در هنگام رانندگی دچار

ترس شده یا از انجام دادن آن خودداری می‌کند؛ بنابراین یادگیری اصول و فنون این مهارت به تنهایی نمی‌تواند راهگشا و عامل مؤثری در جهت تقویت دانشجویان باشد.

ادبیات تحقیق

در تحقیقاتی که دانشمندان نسبت به شروع زمان استفاده بشر از زبان نموده‌اند، تنها به ذکر این نکته اکتفا شده که پیدایش زبان با تشکیل زندگی اجتماعی انسان، همراه بوده است؛ به این دلیل که بدون ایجاد همدلی، هم‌فکری و همگامی، مبتنی بر تفهیم و تفهیم یا ارتباط دو جانبه در اصل جمعی به وجود نمی‌آید. (موفق و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷۴). از قرن پنجم قبل از میلاد، فیلسوفان یونانی و سوفسطائیان همچون پروتاگوراس، پولوس و کالیکلس به مطالعه زبان و فن بیان توجه کردند. آنها به معلمان بلاغت و سخنوری مشهور بودند. گادامر، تفاوت بین سخنوری فیلسوفان و سوفسطائیان را دخالت ملاک اخلاقی و پایبندی به آن می‌داند، نه معیاری منطقی و معنایی. سوفسطائیان سخنوری را به کار می‌گیرند که از آن تنها برای منفعت شخصی استفاده کنند یا مخاطب را فریب دهند؛ درحالی‌که یک سخنران منصف، به حقیقت توجه دارد و بین سخنوری و اخلاق، فاصله‌ای نمی‌بیند. (گادامر، ۱۳۸۱: ۲۰۹) بعضی از سوفیست‌ها به واسطه احاطه به معلومات و فنون فراوان، معروف و محترم شدند و از راه تعلیم دانش و سخنوری سودهای گزاف بردند. در نیمه دوم سده پنجم پیش از میلاد، در یونان خاصه در مهم‌ترین شهرهای آن کشور یعنی آتن، تعلیم و تربیت ملی، گذشته از ورزش و موسیقی، تقریباً همین تعلیماتی بود که سوفیست‌ها به جوانان می‌دادند و نتیجه آن فن سخنوری می‌شد که بهترین وسیله برای رسیدن به هدف‌های عالی بود. اما از آنجا که غرایز، امیال و شهوات بر نفس انسان چیره است، سخنوران

در سخنرانی‌های خود، همیشه جانب حق و عدالت را نگرفته و منافع و مصالح حقیقی ملت را منظور نداشتند؛ از این رو کم‌کم برای نفع شخصی، در رهبری شاگردان به شاهراه حقیقت و عدالت، اهتمامی نورزیدند و تعلیماتی که می‌دادند، بیشتر برای این بود تا سخنور هر ادعایی را از حق و باطل و هر پیشنهادی را از مفید و مضر، بتواند به قدرت سخنوری از پیش ببرد و به هر وجه که باشد، شنوندگان را اقناع کند؛ بنابراین سوفسیت‌ها، مغلطه‌کار شناخته شدند و لفظ سفسطه و سوفسطایی که به معنی مغلطه و مغلطه‌کار است از همان کلمه یونانی «سوفیست» گرفته شده است. پس بسیار اتفاق می‌افتد که سخنور به جای سود، زیان می‌رساند و به جای حق، باطل را بر کرسی می‌نشانند. (موفق و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷۹)

فیلسوفانی چون ارسطو و افلاطون درباره «مهارت سخنوری» بسیار سخن گفته‌اند. تریسی، ارسطو را اولین فیلسوف برجسته‌ای می‌داند که سخنوری را به عنوان ابزار ضروری رهبری می‌دانست. همچنین ارسطو سه عامل منطق، اخلاق و احساس را سه رکن ترغیب کردن به شمار می‌آورد که باید در هم ادغام شوند. (تریسی، ۱۳۸۸: ۲۴) خطابه یا سخنوری پس از یونان در نزد رومیان نیز رواج یافته و آن قوم خطیبان بزرگ داشته و کتاب‌های مختلفی در این فن نگاشته‌اند. اروپائیان نیز از یونانیان و رومیان پیروی کردند و با فرا گرفتن فن خطابه، در هر نوع سخنوری به پایه استادی رسیدند. میان مسلمانان در مشرق زمین جز در صدر اسلام، چون حکومت ملی استقرار نداشت و مقتضیات رواج فن خطابه موجود نبود، چندان سخنرانی به کار نرفته است. در آثار شعرای ایرانی، اگر چه به اصول و رموز سخنوری اشاره شده است، اما در گذشته جز واعظان و ذاکران، معمولاً سایرین کمتر به سخنرانی پرداخته‌اند. مگر سرداران و رهبران مقاومت‌ها و نهضت‌های ملی، که این خود وسیله‌ای از وسایل پیشرفت و پیشبرد مقاصدشان بوده است. اما از

دوره انقلاب مشروطیت - که خود به مدد انگیزش سخنرانی‌های نافذ فرزندان انقلاب، مایه گرفت- به بعد، بنا به استقرار دموکراسی، شاهد پیشرفت‌های شایانی در این فن هستیم. (فروغی، ۱۳۶۸: ۶).

تعریف سخنوری: سخنوری هنری است که بدان خطیب یا گوینده قصد دارد شنونده را با سخن خویش اقناع کند و بر منظور خود ترغیب نماید. در منطق ارسطویی، خطابه چنین تعریف شده است: «خطابه، قیاسی است که افاده یقین نمی‌کند، بلکه برای ارشاد و هدایت یا تشویق مردمان به کار می‌رود.» (فروغی، ۱۳۶۸: ۱۹۲) اقناع و ترغیب که در تعریف سخنوری نام برده شده، لازم و ملزوم یکدیگرند، یعنی، اقناع اگر با ترغیب همراه نباشد، مؤثر نیست و ترغیبی هم که مبتنی بر اقناع نباشد، تداوم ندارد. هر چند اصطلاح‌های سخنرانی، سخنوری، خطابه‌گویی و فن بیان گاهی معادل یکدیگر به کار می‌روند، در نگاه تخصصی با یکدیگر تفاوت دارند. یل و برون (۱۳۸۹) در کتاب تحلیل گفتمان، زبان را دارای دو کارکرد «ایجاد ارتباط» و «مبادله اطلاعات» دانسته‌اند. آنها زبان گفتاری را در بحث تعاملات اجتماعی برای ایجاد ارتباط مطرح می‌کنند. (Yule & Brown, 1989: 4) و علاوه بر عوامل زبانی، عواملی چون کیفیت صدا، حرکات و اشارات چهره، حالت‌های بدن و طرز ایستادن و نشستن را بر آن مؤثر می‌دانند.

مفهوم آسیب‌شناسی: واژه «آسیب‌شناسی» در حوزه علوم زیستی و طب متداول شد و سپس به علوم اجتماعی راه یافت. این واژه در لغت به معنای «مطالعه علت بیماری و علائم مخصوص مرض یا علائم غیرعادی هر چیزی است.» (آریانپور، ج ۲: ۱۳۶۹) این اصطلاح در همه رشته‌ها اعم از کاربردی، پایه، تجربی، طبیعی و انسانی به کار گرفته شده است. آسیب‌شناسی در زمینه

مسائل روان‌شناختی، تربیتی و فرهنگی، اصولاً به مطالعه و بررسی دقیق عوامل زمینه‌ساز و پدیدآورنده در بخش روانی، تربیتی و فرهنگی و آفات و آسیب‌های موجود در آن زمینه می‌پردازد. هدف اصلی از چنین مطالعاتی، تکمیل و تأمین فرایندهای مناسب برای دفع یا رفع آفات و آسیب‌ها است. «آسیب‌شناسی صحیح به موقع، یکی از مهمترین اقداماتی است که سازمان‌های موفق برای فائق آمدن بر موانع و ارتقای اثربخشی خود انجام می‌دهند.» (سنجری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۸) بنابراین آسیب‌شناسی صحیح و به‌موقع این امکان را به فرماندهان می‌دهد که همواره از چالش‌ها و موانع سازمان مرتبط با این موضوع و همچنین از مشکلات و ضعف‌های دانشجویان در مسیر ارتقای فن سخنوری و تقویت مهارت‌های گفتاری مطلع باشند. بنابراین سوال اصلی پژوهش حاضر این است که مهم‌ترین آسیب‌ها و موانع در مسیر مهارت سخنوری دانشجویان کدامند؟

پیشینه تحقیق

در دوران معاصر، مطالعات سخنوری، خطابه‌گویی و فن بیان تحت تأثیر فرهنگ و زبان هر مرز و بومی قرار گرفته است و ارزش‌ها و اصول این هنر کلامی گاهی بسیار متفاوت است. بسیاری از صاحب‌نظران و اندیشمندان از دیرباز به مطالعه فن بیان توجه کرده‌اند که در ادامه به چند نمونه اشاره می‌شود:

نخستین رساله درباره خطابه‌گویی را یک نویسنده اهل بیزانس به نام «هرموژن»^۱ در قرن چهاردهم میلادی نگاشت. به نظر وی، کوشش علمای خطابه برای تحت تأثیر قرار دادن مردم

^۱ Hermogenes

است، نه برای کشف و بیان حقیقت. هر مؤزن و بسیاری از علمای قرن چهاردهم، دوباره به تعلیم سیسرون^۱ و ارسطو روی آوردند و انگاره‌های آنها را بررسی کردند. خطابت مورد نظر سیسرون، همچون فن ابزار مافی‌الضمیر و عواطف تلقی می‌شود، نه فقط فن ترغیب و تحریک مخاطب. (دانشور، ۱۳۸۹: ۱۷). محمودی بختیاری و معنوی (۱۳۹۳)، معتقدند که شخصیت افراد توسط سبک کلامی آنها شکل می‌گیرد و همان‌طور که کلام پرخشونت و رعب‌آور شخصیت مهاجم و متخاصم را پی‌ریزی می‌کند، سبک زبانی ناتوان و نامنسجم نیز شخصیت عاجز و فرمانبردار را شکل می‌دهد. سیدعبداله خاوری و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌شناسی نظام آموزش مهارتی» عوامل مؤثر بر نظام آموزش‌های مهارتی را در استان مازندران بررسی کردند. یافته‌های آنان نشان می‌دهد که ناهماهنگی آموزش‌ها با نیاز بازار، کمبود افراد متخصص در برخی مهارت‌ها و کمبود تسهیلات مالی و اعتباری از مهم‌ترین آسیب‌های نظام مهارتی است. مسعود فکری (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌شناسی کتاب‌های دانشگاهی در زمینه آموزش مهارت‌های زبان عربی»، با تجزیه و تحلیل داده‌ها و با توجه به الگوهای متداول در منابع آموزشی مهارت‌های زبانی به آسیب‌شناسی منابع دانشگاهی آموزش مهارت‌های زبان عربی پرداخته است. احمدرضا سنجرى و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌شناسی خودباوری و امید در بین کارکنان پایور آجا» با بهره‌گیری از مصاحبه نیمه‌ساختار یافته و پرسشنامه، به بررسی و شناسایی آسیب‌های موجود در مسیر خودباوری و امید کارکنان پایور آجا پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که در بین آسیب‌های خودباوری، آسیب‌های فرماندهی و مدیریت و

^۱ Siceron

در بین آسیب‌های امید کارکنان، آسیب‌های پرورشی- تربیتی بیشترین حمایت را از مدل اندازه‌گیری خود داشته‌اند.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

در این بخش بر اساس معیارهای مختلفی همچون مشاهده‌های میدانی، آزمون‌های مهارت، راستی‌آزمایی‌های سالانه، نظرخواهی از استادان، نظرسنجی از دانشجویان و اجرای کنفرانس‌های کلاسی، مهم‌ترین آسیب‌ها و موانع در مسیر مهارت سخنوری دانشجویان تشریح می‌شود:

۱- محدود بودن دایرهٔ واژگان

یکی از مهم‌ترین موانع در مسیر تقویت مهارت سخنوری دانشجویان، محدود بودن دایرهٔ واژگان در بین آنها است. این آسیب ناشی از عدم مطالعهٔ مستمر دانشجویان، فقدان فرهنگ کتاب‌خوانی، نداشتن بایگانی ذهنی قوی از نظر لغوی و جمله‌سازی است که باعث می‌شود دانشجویان نتوانند حرفشان را سلیس و به‌طور واضح بیان کنند یا در بیان جملات خود با کمبود واژه، اصطلاح و کلمات هم‌خانواده مواجه می‌شوند. بنابراین به ناچار زنجیرهٔ گفتارشان را با استفاده از تکه کلام‌هایی همچون: «اِه اِه»، «مثلا مثلا»، «در واقع در واقع» و ... تکمیل می‌کنند.

اهمیت دادن سلسله مراتب فرماندهی به ساعت مطالعهٔ دانشجویان، ایجاد و تثبیت فرهنگ کتاب‌خوانی با فراهم آوردن بسته‌های تشویقی، برگزاری مسابقات کتابخوانی، برگزاری همایش‌ها و جلسات سخنرانی گوناگون و مرتبط با موضوعات روز جامعه می‌تواند نقش مؤثری در ارتقای این مشکل داشته باشد. دانشجویان می‌توانند برای افزایش دایرهٔ واژگان خود از روش‌های گوناگونی استفاده کنند. مطالعه، پیدا کردن مترادف و متضاد کلمات، بازی اسم و فامیل، بازی‌های

کلمه‌سازی و جور چین و ... اما یکی از روش‌های مفید برای رفع این مشکل، علامت‌گذاری لغات جذاب و تأثیرگذار در یک متن و کاربرد آن در نوشتار یا مکالمات روزمره است.

۲- نداشتن اعتماد به نفس کافی

برخورداری از اعتماد به نفس بالا، نقش مهمی و حیاتی در ارتقای مهارت سخنوری و در نهایت موفقیت فردی و اجتماعی دارد. شناخت سطح توانایی خود و تلاش برای ارتقای آن در سایه خودباوری و اعتماد به نفس موجب می‌شود تا دانشجویان در هنگام صحبت کردن دچار ترس، اضطراب، فراموشی و خجالت نشوند و با غلبه بر این عوامل روانی، به راحتی با دیگران صحبت کنند. بدون شک در شناسایی و برطرف کردن این مانع، بزرگ‌ترین نقش را خود دانشجو ایفا خواهد کرد. او باید برای خود اهدافی را ترسیم کند؛ به توانایی‌هایش ایمان داشته باشد؛ هرگز خود را با دیگران مقایسه نکند و بداند که خداوند هر شخص را با ویژگی‌های منحصر به فردی آفریده است. بنابراین سطح توانایی و استعداد‌های افراد با یکدیگر متفاوت است. فرماندهان و سایر مسئولان نیز باید در موقعیت‌های مختلف، اجرای ماموریت‌ها و ایفای مسئولیت‌های دانشجویی به منش و شخصیت فردی دانشجویان احترام بگذارند و ضمن رعایت حرمت و حفظ عزت نفس، محترمانه با دانشجویان رفتار کنند.

۳- تکلم به زبان و گویش محلی

وجود لهجه‌های مختلف و خرده‌فرهنگ‌های متنوع یکی دیگر از آسیب‌های موجود در مسیر مهارت سخنوری محسوب می‌شود. با وجود اینکه این عامل می‌تواند به تعامل فرهنگی و یادگیری بیشتر دانشجویان نسبت به جغرافیای فرهنگی و انسانی منجر شود، ولی شکل‌گیری تجمعات

دانشجویی با محوریت قومیت و لهجه، موجبات دور شدن از لهجه معیار شده و در ادامه ترویج تعصبات و اعتقادات قومی مانع از یادگیری و تحکیم و تقویت زبان معیار می شود. «زبان معیار زبانی است که در ورای لهجه های محلی رایج در یک کشور قرار دارد و وسیله ارتباط اجتماعی، علمی و ادبی کسانی است که ممکن است در شرایط دیگر به لهجه های محلی خود تکلم کنند. این زبان معمولاً همان زبان درس خوانندگان است و غالباً با زبان نوشتاری یکی است.» (صادقی، ۱۳۹۲: ۲۱)

اهمیت دادن به لهجه معیار و رسمی جامعه و مدیریت فرماندهان برای جلوگیری از ایجاد قطب بندی های مبتنی بر قومیت و جغرافیا با لهجه های خاص هر منطقه بسیار حائز اهمیت است. محدودیت های ارتباطی، محیط بسته در دانشگاه و عدم ارتباط با سایر مراکز علمی و فرهنگی از جمله عوامل افزایش و ترویج زبان های محلی در سطح دانشگاه است. دانشجویان در دانشگاه - چه در آسایشگاه، چه در دانشپایه و چه در سایر محیط ها - در کنار همشهری های یا هم زبانان خودشان هستند؛ در زمان اعزام به مرخصی نیز در خارج دانشگاه با محیط بیرونی ارتباط بسیار کم و محدودی دارند و پس از رسیدن به شهر و ولایت خودشان نیز مجدداً با همان زبان محلی صحبت می کنند؛ چرا که صحبت کردن با گویش محلی برایشان ساده تر و راحت تر است؛ بنابراین ضروری است که لااقل در محیط دانشگاه از آنها بخواهیم تا به زبان معیار صحبت کنند.

۴- استفاده نکردن از زبان بدن

طبق تحقیقات انجام شده، مهارت های غیرکلامی حدود ۹۰ درصد از نقش های ارتباطی را شامل می شود. اگر صوت و لحن را کنار بگذاریم، زبان بدن به تنهایی در حدود ۵۵ درصد در کیفیت

سخنرانی و قدرت بیان انسان تأثیرگذار است. «زبان بدن» به مجموعه رفتارهای غیرکلامی گفته می‌شود که هر فرد، بدون صحبت کردن قادر به انتقال پیام و برقراری ارتباط است. حالات چهره، حرکات دست، نوع ایستادن و تماس چشمی بخشی از انواع ارتباط غیرکلامی است. چند نکته مهم درباره زبان بدن را نباید هرگز فراموش کرد: اول اینکه زبان بدن هر شخص متناسب با موضوع گفتار و بنا بر مقتضای حال و مقام می‌تواند تغییر کند؛ دوم اینکه مجموعه حرکات هر شخص با همدیگر زبان بدن او را شکل می‌دهد، یعنی از نوک سر تا نوک انگشتان پا در یک سخنرانی، درگیر فرایند زبان بدن است؛ سوم اینکه استفاده از زبان بدن باید بسیار طبیعی و متناسب با شخصیت هر فرد باشد، در غیر این صورت شکل غیر عادی و تصنعی به خود می‌گیرد؛ چهارم اینکه افراط در استفاده نابجا از زبان بدن می‌تواند از تأثیرگذاری کلام شما بکاهد یا حتی آن را بی‌تأثیر کند.

آسیبی که در این خصوص دانشجویان با آن مواجه هستند این است که موقع صحبت کردن با ارشدتر، زبان بدن آنها خاموش است؛ چراکه باید خبردار بایستند و در صورت هر گونه حرکت با تذکر و تنبیه بالا دست مواجه می‌شوند. تصور کنید دانشجو در حال توضیح دادن مطلبی به کادر دانشجویی یا فرمانده گروهان است؛ زمانی که دستش را بلند می‌کند تا مطلبی را ملموس‌تر و بهتر توضیح دهد، طرف مقابل با لحن تنبیهی به او می‌گوید: «دانشجوی بی‌انضباط خبردار بایست!» و این حالت در طول دوران دانشجویی آنقدر ادامه پیدا می‌کند تا اینکه زبان بدن دانشجو به‌طور کامل خاموش می‌شود و در سایر موقعیت‌ها و فضاها نیز همان حالت خبردار و زبان بدن خاموش را ادامه می‌دهد.

۵- موقعیت‌های ارتباطی محدود

ارتباط مؤثر و مفید دانشجویان با محتواهای رسانه‌ای و فرهنگی سمعی و بصری (فیلم، سریال، اخبار، فضای مجازی و ...)؛ برگزاری همایش‌ها و مراسم مناسبتی (شب شعر، مسابقات کتابخوانی و ...) هر کدام می‌تواند در ایجاد انگیزه و اشتیاق دانشجویان و گسترش ارتباطات درون سازمانی، نقش مهمی داشته باشد.

فرماندهان با تشویق و ترغیب دانشجویان به حضور در عرصه‌های مختلف فرهنگی و هنری و اعطای مسئولیت‌های مختلف به دانشجویان؛ همچنین گروه‌های آموزشی با تدوین برنامه‌هایی جهت بازدید دانشجویان از موزه‌ها، سایر دانشگاه‌ها و موسسات آموزشی و پژوهشی و استفاده از دانش استادان مربوطه؛ مسئولان و مدیران بخش‌های مرتبط با دعوت از سخنرانان فرهنگی، اجتماعی، هنری، نمایش و نقد فیلم، معرفی کتاب، برگزاری نمایشگاه‌های فرهنگی مختلف با محوریت ارتباط بیشتر با جامعه و نهادهای اجتماعی هر کدام می‌توانند در ارتقای سطح مهارت سخنوری و برطرف کردن این آسیب نقش‌آفرین باشند. در مجموع، مطالبه جدی‌تر مسئولان از نهادهای دارای امکانات و مسئولیت فرهنگی به منظور ایجاد فضاهای تعامل فرهنگی و آموزشی منجر به تقویت بنیه علمی و مهارتی دانشجویان به خصوص در حوزه‌های مورد بحث؛ همچنین در تشکیل و برگزاری شب شعر، همایش‌های مرتبط در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی و برگزاری مسابقات کتابخوانی و ... هر کدام موقعیت‌های ارتباطی متنوعی است که برای تقویت مهارت‌های گفتاری دانشجویان ضروری است.

۶- فرصت اندک برای تمرین و تکرار مهارت

فرماندهان جهت آشنایی و تسلط بیشتر دانشجویان با مهارت‌های نظامی لازم است به صورت منظم و مستمر برای کلیه دانشجویان فرصت تمرین و تکرار فراهم نمایند. برای مثال دانشجویی که به عنوان منشی در دفتر گروهان و گردان انجام وظیفه می‌کند، به صورت عملی با نامه‌نگاری و مکاتبات نظامی آشنا می‌شود؛ یا دانشجویی که به عنوان کادر دانشجویی ایفای نقش می‌کند به‌طور عملی ضمن کسب تجربه در آن حوزه، باعث تقویت مهارت‌های ارتباطی و گفتاری وی می‌شود. این مشاغل و مسئولیت‌ها باید به‌طور متناوب و چرخشی برای همه دانشجویان فراهم شود.

یکی از راه‌های سنجش مهارت سخنوری برای مدرسان، ایجاد موقعیت برای دانشجویان و تعیین موضوع برای ارائه کنفرانس کلاسی است؛ اینکه در دانشگاه افسری امام علی(ع)، مهارت «آیین نگارش و فن سخنوری» برای دانشجویان ترم ۵ یا ۶ ارائه می‌شود به این دلیل است که این دانشجویان ابزار مناسب و فرصت کافی برای یادگیری را در اختیار دارند؛ ضمن اینکه در مسئولیت‌های اجرایی محوله از طریق گروهان نیز این مهارت تمرین می‌شود. فرماندهان یگان‌های دانشجویی و استادان مربوطه بایستی با شیوه‌های گوناگون دانشجویان را درگیر اجرای این مهارت کنند؛ برای مثال استادان در هر جلسه از دو یا سه دانشجو بخواهد موضوع خواسته شده مرتبط با درس را به صورت کنفرانس کلاسی ارائه دهند یا فرمانده گروهان در طول هفته، چند نفر را تعیین کنند که خلاصه یک کتاب یا خلاصه یک داستان را در جلوی گروهان برای سایر دانشجوها تعریف کنند.

۷- نبودن شیوه نامه مهارت آموزی دقیق و استاندارد

تهیه و تدوین یک شیوه نامه (دستورالعمل) بر مبنای اهداف زیر در این خصوص ضروری است:

الف) تربیت افسرانی که به طور متوسط از سطح مهارت های گفتاری خوبی برخوردار باشند و بتوانند به شکل کامل و درست، در راستای تأمین اهداف سازمانی اثربخشی داشته باشند؛ ب) ارتقای منزلت فرماندهان و مدیران آینده در سطح یگان های نزاجا؛ ج) تبادل و تعامل مثبت و خوشایند در ارتباط مستمر اجزای سازمان، همراه با انجام مکاتبات درست و گفتگوهای منطقی و سازنده، همچنین ایجاد هماهنگی و انسجام بیشتر میان کارکنان در جهت افزایش کارایی و اثربخشی در محیط کار؛ د) توجه بیشتر فرماندهان گروهان و گردان و سایر مسئولان به مقوله «مهارت سخنوری» و تأکید بر تمرین و تکرار آن در فعالیتهای روزمره و برنامه هفتگی دانشجویان. در این شیوه نامه لازم است تا نقش هر کدام از عناصر و مسئولان به دقت مشخص شده و به شیوه فرایندی «مهارت سخنوری» دانشجویان ارزیابی شود.

با عنایت به اینکه آموزش زبان و ادبیات فارسی که اساس خواندن و نوشتن دانشجو است، تحت عنوان درسی «فارسی عمومی» در ترم اول و دوم اجرا می شود، ضروری است تا در ترم چهارم و پنجم نسبت به گذراندن درس «آیین نگارش و فن سخنوری» اقدام شود و زمینه سنجش و ارزشیابی دقیق و هدفمند دانشجو در ترم پنجم و ششم (سال سوم) فراهم شود؛ به عبارت دیگر در درس «فارسی عمومی»، مهارت های خوانداری و ادراکی دانشجویان تقویت می شود تا آنان بتوانند با استفاده از این مقدمات برای کسب مهارت های تولیدی (سخن گفتن و نوشتن) آماده شوند. گروه زبان و ادبیات فارسی، اولین گروه آموزشی در سطح دانشگاه افسری امام علی (ع) است که نسبت به تدوین این شیوه نامه مدون اقدام کرد. سپس شیوه نامه مهارت آموزی «آیین

نگارش و فن سخنوری» الگو و مبنایی برای سایر مهارت‌ها قرار گرفت تا بدین ترتیب برای هر کدام از مهارت‌ها نیز شیوه‌نامه مجزایی تهیه شود. امتیاز ویژه تهیه شیوه‌نامه این است که در این «شیوه‌نامه مهارت آموزی» به صورت دقیق و به تفکیک، نقش هر قسمت مشخص شده و دانشجویان نیز طبق این نقشه راه، برنامه خود را تنظیم می‌کنند؛ ضمن اینکه در هر مرحله سطح مهارتی دانشجویان نیز ارزیابی می‌گردد.

۸- کثرت و فراوانی مهارت‌ها

منسجم کردن و دسته‌بندی مهارت‌ها از منظرِ سر و سامان دادن به وضعیت مهارت‌ها اقدام درست و هوشمندانه‌ای است؛ اما در نظر بگیریم که یک دانشجو باید علاوه بر گذراندن حدود ۱۳۵ واحد درسی، حدود پانزده مهارت جداگانه را نیز یاد بگیرد و در آزمون عملی نیز نمره بالای ۱۴ کسب کند. در نگاه نخست این گونه توجیه می‌کنیم که او باید در آینده یک افسر شود و به قول معروف «افسر، اقیانوسی است به عمقِ یک وجب»؛ اما غافل از اینکه اولاً سطح کیفی دانشجویان ورودی‌های جدید بسیار پایین‌تر از آن چیزی است که ما انتظار داریم؛ دوم اینکه هر انسانی ظرفیت و توان مشخصی دارد و فراتر از آن به نوعی سلب مسئولیت و فقط رفع تکلیف از این موضوع خواهد بود. سوم اینکه علاوه بر توجه به سطح توانایی دانشجو، باید به میزان علاقه‌مندی دانشجویان در هر مهارت نیز توجه داشت. شاید بهترین راه این باشد که با دسته‌بندی مهارت‌ها، دانشجویان را در مسیر فراگیری مهارت‌های مورد علاقه تفکیک کرد؛ برای مثال می‌توان تمامی مهارت‌ها را در دو دسته (۱) مهارت‌های اجباری (مهارت‌های اصلی) و (۲) مهارت‌های اختیاری (مهارت‌های فرعی) قرار دهیم و در بخش بعدی، دانشجو را ملزم کنیم که از بین مهارت‌های

اختیاری حتماً ۲ مهارت را انتخاب کند. با این اقدام علاوه بر تمرکز دانشجو بر روی مهارت‌های اساسی، او را در مسیر کسب چند مهارت فرعی که بدان نیز علاقه‌مند است ورزیده و توانمند می‌کنیم.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این پژوهش با هدف آسیب‌شناسی «مهارت سخنوری» در بین دانشجویان دانشگاه افسری امام علی(ع) انجام شده است. نتایج پژوهش در ۸ بخش اصلی دسته‌بندی شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد: محدود بودن دایرهٔ واژگان؛ نداشتن اعتماد به نفس کافی؛ تکلم با زبان و گویش محلی؛ استفاده نکردن از زبان بدن؛ وجود موقعیت‌های ارتباطی محدود؛ فرصت اندک برای تمرین و تکرار مهارت؛ گسستگی و فراوانی مهارت‌ها و نبودن شیوه‌نامه استاندارد و نظام ارزشیابی مدون از جمله مهم‌ترین موانع و آسیب‌های در مسیر اجرای «مهارت سخنوری» در بین دانشجویان دانشگاه افسری امام علی(ع) است.

برای رسیدن به این مقصود و ارتقای توانمندی دانشجویان در این مهارت‌های کاربردی، باید بسترهای لازم فراهم گردد تا بتوان به سطح مورد انتظار دست یافت. برای هر کدام از موارد هشت‌گانهٔ بالا راهکارها و برنامه‌هایی پیشنهاد شده است که ضروری است فرماندهان، مدیران و مدرسان هر کدام در جایگاه مربوطه به آن توجه نمایند. تعامل علمی با سایر مراکز علمی و فرهنگی؛ پخش فیلم‌های مستند و سینمایی مناسب؛ برگزاری جلسات نقد فیلم و نقد کتاب؛ برگزاری مسابقات کتابخوانی و ... از جمله اقدامات لازم برای ارتقای این موضوع مهم است؛ چرا که فراگیری فن سخنوری و ورزیدگی در مهارت‌های گفتاری موضوع و مهارتی تک‌بعدی نیست

و ارتقای آن در گروه ارتقای سواد رسانه، ارتقای تعاملات اجتماعی، ارتقای دایره واژگان، ارتقای اعتماد به نفس و ... در دانشجویان است. طبیعی است که با توجه به فشردگی برنامه آموزشی دانشجویان، بسترسازی برای انجام تمامی این اقدامات فراهم نیست؛ اما بدون شک با اولویت‌بندی برنامه‌ریزی دقیق و در نظر گرفتن خیر و صلاح دانشجویان بر مبنای اهداف تربیتی و پرورشی دانشگاه، رسیدن به این مهم دور از دسترس نیست.

در این راستا پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

۱- در راستای رفع موانع آموزشی مهارت سخنوری دانشجویان، ضروری است یک شیوه‌نامه اجرایی جامع و مدون در خصوص بحث مهارت‌آموزی برای کلیه مهارت‌ها تهیه شود تا پس از تصویب در اختیار مسئولان مهارت‌آموزی دانشجویان قرار گیرد و به شکل دقیق اجرا گردد.

۲- در راستای رفع موانع و آسیب‌های تربیتی مهارت سخنوری دانشجویان، ضروری است فرماندهانی برای یگان‌های دانشجویی منصوب شوند که علاوه بر برخورداری از صفات برجسته اخلاقی، بتوانند الگوی خوبی در جهت تقویت مهارت‌های گفتاری و فن بیان دانشجویان باشند.

۳- در راستای رفع موانع آموزشی مهارت سخنوری دانشجویان، ضروری است تا با برنامه‌ریزی منظم و تدابیر درست، زمینه ارتباط و تعامل دانشجویان با سایر دانشگاه‌ها و مراکز علمی فراهم شود.

۴- در راستای رفع آسیب‌های اجتماعی مهارت سخنوری دانشجویان، ضروری است تدابیری اتخاذ شود تا دانشجویان بتوانند در اوقات فراغت خود به بهترین شکل از محتواهای رسانه‌ای و فیلم‌های متنوع مستند و علمی بهره‌مند شوند.

۵- در راستای رفع موانع روانشناختی مهارت سخنوری دانشجویان، ضروری است نسبت به گزینش دانشجویان دانشگاه‌های افسری آجا از طریق کنکور سراسری اقدام شود و در انجام مراحل مصاحبه و پذیرش، سخت‌گیری و دقت نظر بیشتری وجود داشته باشد.

۶- در راستای رفع موانع روانشناختی مهارت سخنوری دانشجویان، ضروری است احساس عزت‌نفس و ارزشمندی را در بین دانشجویان تقویت نمود تا با این اقدام بتوان سطح اعتماد به نفس آنان را افزایش داد.

۷- در راستای رفع آسیب‌های فرهنگی و تربیتی مهارت سخنوری دانشجویان، ضروری است به ساعات مطالعه و گسترش فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در بین دانشجویان توجه بیشتری شود و فرصتی را، حتی به مدت ۱۰ دقیقه، تحت عنوان «زمان تفکر» برای هر دانشجو در نظر بگیرند.

۸- در راستای رفع آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی مهارت سخنوری دانشجویان، ضروری است تا فرماندهان و استادان به دانشجو تأکید کنند و از دانشجو بخواهند تا در مکالمات روزمره یا در جمع همکاران و سایر دانشجویان از «زبان معیار» استفاده کنند تا رفته‌رفته خطاها و تکه کلام‌های عامیانه و شکل تلفظ قومی جای خود را به زبان معیار بدهد.

فهرست منابع

- ۱- امانی، محمود (۱۳۹۴). تکنیک‌های سخنوری. همدان: تهران: موسسه سخنوری تیسفون.
- ۲- تریسی، بریان (۱۳۸۸). حرف بزَن تا برنده شوی. ترجمه پروین آقایی. قم: اشکذر.
- ۳- دانشور، داود (۱۳۸۹). صدا و بیان برای بازیگر. تهران: سمت.
- ۴- خاوری، عبدالله؛ گرزین، رضا (۱۳۹۳). آسیب‌شناسی نظام آموزش مهارتی. نشریه مهارت آموزی، دوره سوم، شماره ۱۰، صص ۷۷-۹۲.
- ۵- خیرگو، منصور (۱۴۰۱). فرماندهی و مدیریت جهادی. تهران: انتشارات دانشگاه افسری امام علی(ع).
- ۶- سنجری، احمد رضا؛ گلشاهی، بهنام؛ عباس‌زاده، ناصر (۱۳۹۹). آسیب‌شناسی خودباوری و امید در بین کارکنان آجا، فصلنامه مدیریت نظامی، سال بیستم، شماره ۲، صص ۱۵۵-۱۸۹.
- ۷- صادقی، علی اشرف (۱۳۹۲). زبان معیار، نشر دانش، سال سوم، شماره ۴، صص ۱۶-۲۱.
- ۸- کریمی، لیلا؛ گلفام، ارسلان؛ عامری، حیات (۱۳۹۶). عوامل نشانه‌شناختی مؤثر بر کیفیت فن بیان در زبان فارسی، دوماهنامه جستارهای زبانی، شماره ۴، صص ۹۵-۷۱.
- ۹- موقّق، فرشید؛ شاملویی، علی؛ حسین پور، اکبر (۱۳۹۱). آیین نویسندگی، نگارش نظامی و روش سخنوری، تهران: انتشارات دانشگاه افسری امام علی(ع).
- ۱۰- گادامر، هانس گئورگ (۱۳۸۱). «آموزه قرن». ترجمه محمود عبادیان. هنر و معماری: زیباشناخت. ش ۷. صص ۲۱۸-۲۰۹.
- ۱۱- فروغی، محمد علی (۱۳۶۸). آیین سخنوری، تهران: انتشارات زوّار.